

משפחה באוהל

חורף 1951 היה גשום במיוחד. כשיצאנו בבוקר מהאוהל הייתה האדמה בוצית ודביקה, ועבורנו הילדים הייתה זו הרפתקה. אני מתאר לעצמי מה חשו ההורים בלילה הראשון במעברה ובבוקר שבא בעקבותיו, אֵילו חששות ניקרו במוחם לנוכח אי הוודאות ואילו חרדות מהלא־נודע טרדו את מנוחתם. אך דבר אחד היה ברור לכולנו, ילדים והורים: הגענו לארץ ישראל. כבר בשבוע הראשון לשהותנו בשער עלייה למדנו את המילים ההכרחיות: "סבלנות", "יהיה בסדר" ו"תור". וכן שכל דבר משיגים בסבלנות ובתורה.

בשער העלייה, מחנה העולים שבדרום חיפה, חילקו לנו תלויים, וכדי לקבל את הארוחות תמורתם, היה עלינו לעמוד בתור. אם הגיע תורך ונשאר עוד אוכל - מה טוב. אם נגמר - נגמר. לפעמים ניסה מישהו להתפלח, ואז כולם צעקו לו: "תור בתור" (בערבית: בדור). כשמי מהממתינים דחף או התלונן, התגלתה המילה "סבלנות" כשימושית.

הדודים אברהם ושאוקי, שני אחיו של אבי שעלו ארצה בשנות הארבעים, לפני מלחמת השחרור, והתיישבו ביפו, נחשבו בעינינו לוותיקים בארץ, וכשבאו לפגוש אותנו בשער עלייה תלינו בהם עיניים מעריצות. הדודים הביאו לנו כסף במטבע ישראלי, וכך בפעמים שלא הספקנו להגיע לתור או שלא היה די אוכל לכולם, יצאנו ממחנה העולים וקנינו לנו תפוזים, לְפָנֵייה בצנצנות זכוכית ולחם. בהמשך ערכנו ביקור גומלין אצלם ביפו. לנו לא היה סיכוי לגור ביפו, מפני שבתחילת שנות החמישים היו פתרונות הדיור היחידים לעולים החדשים אוהלים במעברות, ואלה צצו כפטירות אחרי הגשם בשולי ערים וביישובים כפריים. מאוחר יותר שוכנו העולים בצריפים, ורק בהמשך הפנו אותם לשיכונים (שיכוני קוביות עם דירות קטנות) שנבנו אז בקפזה.

תהליך המעבר מאוהלים לאותם שיכונים ארך שנים. כאשר שהינו בשער העלייה במשך שבוע עד שקיבלנו "סידור", כך נקרא השיבוץ שלנו, שיחת היום בין המבוגרים הייתה "האם צָדְרַתֶּם?" (בערבית), כלומר: האם סודרתם? לאיזו מעברה רשמו אתכם? לאן אתם אמורים לעבור? סבי וסבתי מצד אבי ושלושה דודים עם ילדיהם ונכדיהם הגיעו חודשיים לפנינו, וסודרו במעברת באר שבע. אבל אמי פלורה לא הייתה אחת שקונה חתול בשק; היא הפגינה יוזמה, כהרגלה, ויצאה לסייר במעברות, כשהיא מתנהלת באוטובוסים כמובן, בלי לדעת מילה אחת בעברית פרט למילים שהזכרתי, מילים שהיו שימושיות פחות בשיחה עם נהג אוטובוס.

אימא הייתה אישה אנרגטית, סופה ששום דבר אינו יכול לעמוד בפניה, והיא רצתה לגור בקרבת העיר הגדולה. נסיעתה הראשונה משער עלייה הייתה לתחנה המרכזית בתל אביב, שם שאלה: "איפה המעברה הקרובה?" אמרו לה: "סעי לרמלה". אמי ירדה מהאוטובוס במעברת רמלה, ראתה, התרשמה. טוב? לא טוב. חזרה לתל אביב ושוב שאלה על מעברה, כך ביקרה בעוד מעברה ובעוד אחת, קרוב לתל אביב. גם אם היו זורקים אותה בג'ונגל היא הייתה מסתדרת, אישה נחושה שגם ללא ידיעת השפה המקומית הסתדרה מצוין ודבקה במשימתה. מסעותיה של העולה החדשה משער עלייה הסתיימו משנפלה הבחירה על מעברת סקיה א' בשל קרבתה לעיר תל אביב.

ההורים שלי סודרו אפוא במעברת סקיה א', הלוא היא אור יהודה של היום. את הפרדס שהיה נטוע שם קודם גילחו והצמיחו במקומו מעברה. ממשלת ישראל קיבלה מארצות הברית עודפי אוהלים קרועים, ואלה היו עתידים להיות הבתים הראשונים שלנו בישראל. הגענו לשם במשאיות, נושאים עמנו את מזוודותינו וזכור לי שעברנו דרך מושבים וקיבוצים. הדבר הראשון שבלט בנוף היה נשים עם מכנסים קצרים עם גומי שחשפו את כל הירכיים. אני הייתי ילד ואחד הגברים שאל בתהיה, מעניין עד היכן מגיעים המכנסים של הגברים בארץ.

בעת שחיכינו עם יתר המשפחות, תיקנו החייטים את האוהלים במכונות תפירה והעבירו אותן לידי פועלים שהקימו את מעוננו החדש. ארבע שעות חלפו עד שהקימו את האוהל שלנו, מפני שאמי התעקשה לחכות לאוהל שיוקם קרוב ככל

האפשר לכביש הראשי, וזאת כדי שלא נבוסס בבוץ בדרכנו החוצה מהמעברה. את האוהלים הקימו בין העשבים שהתנשאו לגובה מטר. רק אחר כך ניכשו הפועלים את העשבים בטוריות, בתוך האוהלים שהוקמו, ואז הכניסו את מיטות הברזל ואת מזרני הקש. יש בית!

בעיתון על המשמר נכתב על אותה תקופה (24.1.1951):
"100.000 נפש במעברות חדשות שיוקמו ב-1951"

המעברות חירייה, סקיה א' וב' וכפר ענא א' וב' לא היו מתוכננות, אלא הוקמו בליט בְּרָה, כהוראת שעה. זוהי הסיבה לכך שלא אושרו בזמנו תכניות בניין של מבנים חיוניים, ובהם צריפים למרפאות ולבתי ספר. מעברות מאולתרות אלה הוקמו בניגוד למדיניות פיזור האוכלוסייה, שכן הכוונה המקורית הייתה ליישב את העולים בפריפריה. כתוצאה מכך נאלצו העולים שהתקשו להישאר במרכז הארץ לסבול תנאי חיים קשים במיוחד. את המים, למשל, היינו צריכים להביא ממרחק בדליים, ובמשך חודשים רבים חיינו, משפחה בת חמש נפשות, באוהל שרוחבו שלושה מטרים בסך הכול ושאדם מבוגר יכול להתהלך זקוף רק במרכזו. לא היה לנו ניסיון באוהלים, לא ידענו למתוח את היריעות, האוהל היה מדולדל, וכולם כינו אותו, מי בהומור ומי באירוניה: "הסמרטוט עם המקל". מי שלא היה שם, לא יכול לתאר לעצמו איזו תקופה זו הייתה. בלילה הראשון של ה"סידור" במעברת סקיה א' ניסינו לישון לצלילי מנגינת הגשם המתופף על האוהל בעוצמה משתנה. לפנות בוקר, טרם זריחה,

נעקרה אחת מפינות האוהל ממקומה עקב הרוחות העזות והצטרפה אליי למיטה. הרגשתי את יריעת האוהל הרטובה מעל לראשי, אך רק עם אור ראשון היה אפשר לראות שאחת מיתדות האוהל השתחררה מהקרקע הברוצית. הצטופפנו כל בני המשפחה בפנינה הנגדית של האוהל, והמתנו לבוקה אבא משה, אימא פלורה, סמי בן העשר, איידה (כיום אורנה) בת השבע ואנוכי בן השלוש־עשרה.

על המשמר מעיד: "גשמי ברכה, סערה וגשם באיזור החוף"

(7.1.1951)

מאלעלויה לסקיה

השמש זרחה. יצאנו מפתח האוהל ולעינינו נתגלו שורות־שורות של אוהלים. זו הייתה העיר החדשה שלנו. סיירנו בין שורות האוהלים ולעינינו נתגלו פחונים - מיד הבנו שאלה השירותים והמקלחות של דיירי המעברה. כששבנו אל האוהל הרהרתי, מעניין באיזה שם כדאי לקרוא לרחוב שלנו, לשורת האוהלים. החלטתי לקרוא לו "אַלְעֵלוּיָהּ", כשמה של שכונת המגורים שלנו בבגדאד. חשבת: טוב, הוא לא דומה לשכונת אלעלויה בבגדאד, שם שיחקו אתנו בניו של הדוד נעים: צבח, ג'מיל ויהודה הקטן שהיו בשכנות איתנו, ובמרחק עשר דקות הליכה

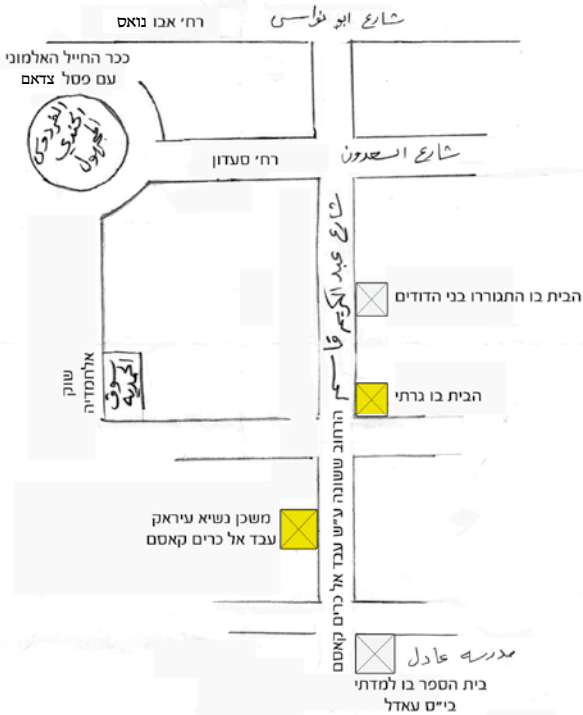

1936, אבי ואמי בחתונתם בעיראק (בגדאד).

החותמת הדהוייה, שמופיעה על מסגרת התמונה (ניתן לראות במאמץ), מציינת בשפה הערבית "הצלם הפרטי של הוד מעלתו מלך עיראק" ואת שמו: ע. עאבוש.

נהר החידקל   نهر دجلة

פארק אל סעדון   حديقة السعدون

שרטוט אזור מגוריינו בבגדאד נעשה בעזרת בני משפחה, שעלו מעיראק בשנות השבעים. כמה שנים אחרי עלייתנו, העתיק נשיא עיראק את מעונו לאלעלויה, באותו רחוב מגוריי בבגדאד וקרא לרחוב על שמו, רחוב עבד אלכרים קאסם.

גרו בני הדוד ששון פרץ: מוריס הבכור, מואפק, מוניה, והילדה ילדיס. בביתנו הקודם בבגדאד ההורים לא התירו לילדים ללכת ברגל למרחקים כאלה מתוך פחד ודאגה להתנכלויות. הגענו לישראל מעיראק, בגדאד, מבית מרווח בן שבעה חדרים בשכונת הווילות היוקרתיות אֶלְעֵלוּיָהּ. בספרו רוח קדים: בשליחות מחתרית לארצות ערב מתאר שלמה הלל את האזור וכותב (עמוד 26): "אלעלויה", הלא הוא אחד מרובעי המגורים הנאים והחדשים של בגדאד. אזור וילות נאות שצמח לא מכבר בבגדאד".

אני זוכר את הבית ואת הדקל בקדמת הגינה, ואת תעלת המים בשני צידי הכביש. המים בתעלות סופקו ללא תשלום ישירות מהחידקל ונקראו "מי חבוט", ונועדו להשקיית הגינות. בנהר חידקל למדנו לשחות עם מדריך מורה לשחייה. למורה היה גלגל גדול כשהוא במרכזו והילדים החדשים אחזו בגלגל רוב הזמן. ארבעת המצופים שנקשרו למותני התלמידים היו משולשי עץ קלילים, שנחתכו מקצוות ענפי הדקל ויובשו למטרה זו, ונקראו "קהרב". לתלמידים המתקדמים הורדו המצופים בשלבים עד שנותרו ללא מצופים והם שחו לבד בקרבת המדריך וכך יחד כולם חצו את הנהר שרוחבו מתקרב לקילומטר. עם תחילת הקיץ ירד מפלס המים בחידקל ובנהר נוצרו איים קטנים שנקראו ג'זירה. תושבי בגדאד (הבליינים שביניהם) נהגו להקים אוהלים בג'זירה, לצלות דגים מסביב למדורה ולעשות חפלות באותם ג'זירות. זכור לי שבאחד מימי החורף ירדו המעלות מתחת לאפס ותעלות המים להשקיה

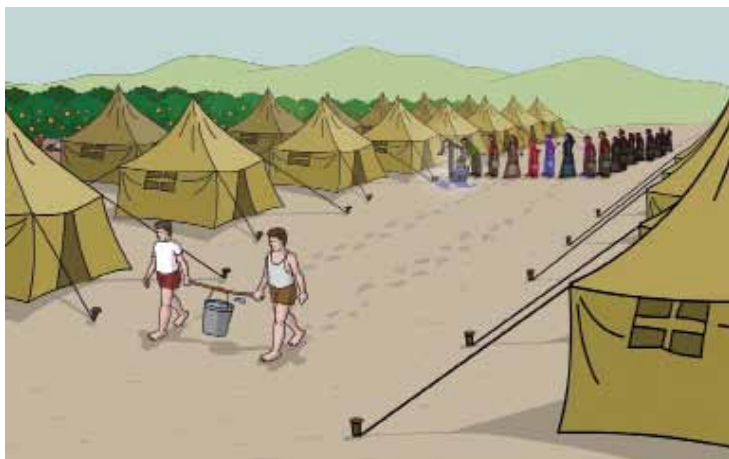

שבצידי הכביש קפאו והתכסו בשכבת קרח, ויצרו תעלה לבנה בדרכנו לבית הספר. לעומת זאת, עם תחילת עונת הקיץ נהגו תושבי בגדאד שגרו בבתים פרטיים להעלות את המיטות לגגות, שכן האוויר בבגדאד היה יבש מאד וללא לחות.

בשנות השבעים סיפרו לנו יהודים שעלו אז מעיראק, שעבדו אלכרים קאסם, מי שהפיל את המשטר המלוכני במהפכה ומינה עצמו לנשיא עיראק, קבע את משכנו מול ביתנו לשעבר באותו הרחוב ואף קרא לרחוב על שמו.

בקצה שורת האוהלים ברחוב אלעלויה שלי ניצב ברז המים, ולאורך הצינור עמדו אנשים בתור, דליים בידיהם. אלו שניסו לקצר לעצמם את התור, כל היתר צעקו להם: "בתור!" המסר שעבר מפה לאוזן היה שנשים בהריון וחיילים אינם עומדים בתור. אחי ואני נשלחנו להביא מים. מצאנו מקל, העברנו אותו מתחת לידיה הדלי, וכך התחלקנו במשקל הדלי המלא עד שהגענו חזרה לאוהל. כבר באותו יום זה הפך להיות התפקיד שלנו - מונינו ל"שרי המים" ב"וילה" החדשה שלנו שברחוב אלעלויה, באוהל שבמעברת סקיה א'.

המגורים באוהל והבוץ שמסביב כלל לא העיבו על ההרגשה הטובה שלי - אני בארץ החופש, בארץ ישראל. הייתי חדור ביטחון שכאן איש לא יפגע בי ובמשפחתי, הלוא אני נמצא כעת במדינת היהודים שהביסה את שבעת צבאות ערב, מדינה שהיא גם שלי, שיש לי בה מניה, מניה כמו לכל מי שמסביבי. בארץ החופש יכול ילד בגילי ללכת לכל מקום ללא פחד, זו ארץ שבה אתה פונה לכל אחד בשם "חבר", גם אם אינך מכיר אותו.

שחזור "שרי המים" - סמי ואני במעברה.

בשנות החמישים היו המילים "חבר" ו"חברה" שגורות בפי כול, כמו המילה "שלום".

בעיראק נחשב אבא, שסחר בבדים ושיווק אותם בסיטונאות, אדם מכובד. אימא לא עבדה, ובבית עמדה לרשותנו עוזרת צמודה ממוצא כורדי. אבל הוריי לא נתנו לזיכרונות הטריים לבלבל אותם, הם היו אנשים מעשיים. מגורים כבר יש, עכשיו צריך להאכיל את הילדים. אבי משה מחל על כבודו, פשט את החליפה והניחה בצד, והלך ללא היסוס לעמוד בתור כדי לקבל עבודה מלשכת התעסוקה של המעברה. היום אנו אומרים שכל עבודה מכבדת את בעליה ומחנכים את ילדינו על פי השקפה זו, אבל בעיראק לא הכרנו את הפתגם. בחוגים שלנו, במעגל בני המשפחה והחברים, נחשבו עבודה פיזית ועבודת כפיים לנחותות. בעלי מקצוע מכובדים היו סוחרים, מהנדסים, רופאים או עורכי דין, בהם התברכה העליה מעיראק, או פקידים (מואד'ף בערבית) לכל הפחות, כי פקיד אינו מלכלך את ידיו. מובן שיהודים עסקו גם במלאכות נוספות, אך בתחומי הבניין והחקלאות יכולת למצוא אך ורק את בני הדודים של עמנו.

אבא חזר שמח מלשכת התעסוקה, הוא קיבל הפניה לעבודה בבניין ברמת גן, ולמחרת עם שחר עלה על אוטובוס ונסע לעבודה. כזה היה אבא - מיד ניסה להסתגל ולהשתלב במציאות החדשה. מששב לעת ערב ל"וילה" סיפר לנו כך: "בהתחלה נתנו לי אָת חפירה והיה עליי למלא את המריצה בחול. אחרי שמילאתי את המריצה, האיש שהביא לי אותה לקח אותה, רוקן אותה במרחק מה וחזר אליי. אמרתי לעצמי:

איזה יופי, זו עבודה קלה, אני יכול לנוח בין לבין...", אבל בסוף היום גילה אבא שאינו יכול לעמוד על רגליו ושאינו מסוגל להזיז את ידיו; הוא לא הביא בחשבון ששריריו של סוחר אינם בנויים לעבודת כפיים בבניין. וכך, במשך כמה ימים הוא שכב במיטה בלי יכולת לזוז, סובל מהתכווצויות שרירים עזות. בעיראק היו הסוחרים יוצאים לעבודה בבוקר, חוזרים בצהריים, אוכלים, נמים את שנת הצהריים, ובערב פוקדים את בתי הקפה המיועדים לגברים בלבד, שם היו מדברים על פוליטיקה, משחקים דומינו או ששיבש, אוכלים ומעשנים. רק לעתים רחוקות לקח אותנו אבא אֶתו לבית הקפה.

בכל הארץ ובמעברה במיוחד היו אלה ימי מחסור וצנע. הממשלה הקצתה מזון והלבשה במחירים נמוכים וקבעה מדיניות של קיצוב באמצעות תלושים. התלושים הקנו זכות לקניית מצרכי מזון ופריטי לבוש במחיר ובכמות שנקבעו. אם שמענו שלירקן במעברה הגיעו עגבניות רצנו לעמוד בתור אולם לא פעם, עד שהגיע תורנו, היה הירקן מכריז: "העגבניות נגמרו!" לא נותר לו מה למכור לנו פרט לבצל ולצנון, שלא לדבר על בשר, עוף וביצים שהיו אז בצמצום רב. בתמימותנו, לא היינו מודעים לכך שלפעמים ניצלו את חוסר הידע שלנו. בצרכנייה, למשל, כשהיינו באים לקנות לחם ומוצרים בסיסיים, היה המוכר מוריד לנו מהפנקס גם את תלושי הביצים, ומוכר אותם בשוק השחור. הוא בעצמו היה עולה חדש, עם יתרון קל עלינו כיוון שעלה חצי שנה לפנינו.

האוכל הבסיסי היה לחם ומרגרינה. כדי שמרגרינה תשמור על צורתה בחום היה לנו פטנט (קבלנו יעוץ משכנינו במעברה) - חפרנו בור בקרקע בפינת האוהל, וכך היה לנו המקרר הראשון בארץ ישראל.

קליטתנו, בין יתר יהודי התפוצות, לא הייתה נטולת עלבונות. לכל עלייה הצמידו כינויים - "מרוקאי סכין"; "פרסי קמצן"; "רומני גנב"; ולנו קראו "עיראקי־פיג'מה". וזאת למה? משום שבעיראק, כשאדם חצה את הרחוב כדי לבקר שכן או כדי להיכנס למכולת, למשל, הוא יצא בפיג'מה. לפיג'מה התייחסו יהודי עיראק כפי שמתייחסים היום לאימונית (חליפת טרנינג). לכל ארץ תרבות משלה ומנהגים אחרים; מה שהיה מקובל שם עורר פה גיחוך. בעיראק היה גבר יכול לעמוד בתחתונו ליד נשים או להחליף בטבעיות מכנסיים לידן, ואילו פה היו קוראים לו משוגע.

לאחר שניסיונו של אבי בעבודות הבניין לא צלח, החלטנו במשפחה ליטול יזמה ולפעול במשותף למציאת פרנסה שתאפשר את הקיום היום־יומי שלנו במעברה, ולא להמתין עד שהכסף שלנו יגיע ארצה. רבים מיהודי עיראק מסרו את כספם טרם עלייתם לאנשי קשר שהעבירו אותו לחו"ל ומאוחר יותר מסרו אותו לאחרים שהביאו אותו עמם ארצה. כך עשו גם הוריי, והכסף הגיע רק לאחר כשנה, בעזרת קרובי משפחה. בזמנו היה הדינר העיראקי צמוד לשטרלינג הבריטי, כלומר היה מטבע חזק מאוד ששמר על ערכו.

בשנת 1951 צמחו בסביבת מעברת סקיה א' פרדסים שגודרו במשוכות צבה. לאחר שראיתי מישהו מוכר סברס, הצעתי לאבא שננסה גם אנחנו. סמי ואני הרכבנו מתקן פשוט אך יעיל לקטיף סברסים: מקל שבקצהו קופסת שימורים ריקה. את הסברסים שהעלינו בחכתנו ניקינו מקוצים, ובכל יום מילאנו - אני בן השלוש־עשרה וסמי אחי בן העשר - שני דליים בפרי העסיסי והמתוק. ליד אותם פרדסים צמחו גם עצי תאנים, ואף את פרותיהם לא החמצנו. עם דליינו המלאים היינו עולים על האוטובוס, היישר לתחנה המרכזית בתל אביב. אלתרנו מאזניים מצלוחיות פח שניקבנו בהן שלושה חורים, וקשרנו חבלים ומקל מלמעלה. אבנים ששקלנו שימשו לנו משקולות; הייתה לנו אבן במשקל קילוגרם ואבן במשקל של חצי קילוגרם, והיינו מדקלמים: "סברס, תאנים טובים, סברס, תאנים טובים..." את הפדיון היומי העברנו להורים, כמובן. אלה היו השלבים הראשונים של הישרדותנו בארץ המובטחת. שם, בתחנה המרכזית, מימשתי את היזמה העסקית הראשונה שלי; סמי מעיד עליי שמגיל צעיר מאוד ניכר בי שניחנתי בראש מסחרי.

מדי חודש הלך המצב והשתפר. זכור לי שיום אחד הגיע אלינו מיפו למעברה הדוד שאוקי, ובידיו קרשים, מסור, פטיש ומסמרים. הוא חתך, ניסה, חיבר ובנה לנו שולחן מתקפל וכיסא אחד שהצטרף לארגזים עליהם ישבנו באוהל. בחנות "כליבו" שברחוב יפו פינת העלייה קנינו צלחות, כוסות וסכו"ם לטובת חדר האוכל של "הווילה". עד מהרה העליתי רעיון שאנסה למכור במעברה, ליד הצרכנייה, את הצלחות, הכוסות ושאר

כלי הבית שקנינו בתל אביב, וכך עשינו. כלי האוכל החדשים נמכרו בתוך כמה שעות, מה שעודד אותנו לקנות כלים נוספים ובכמויות גדולות יותר. מדי יום פרסנו את מרכולתנו, סמי ואני, על הקרקע בצמוד לצרכנייה, והעסק הלך והתפתח. העדפנו זאת על פני מכירת הסברס, כיוון שמכירת כלי הבית הבסיסיים הותירה בידינו כסף רב יותר ופחות קוצים.

כשהחלה פעילותנו המסחרית במעברה להתרחב קנינו עגלת תינוק משומשת, הנחנו בתוכה את המוצרים ודחפנו אותה לאורך שלושת מאות המטרים, עד למרכז המעברה, ליד הצרכנייה. בעיראק, הנשים לא עבדו ולא חונכו לעבודה, אבל אימא שלנו הייתה "פושרית" באופייה ועל כן האיצה באבא: "עזור לילדים, דחוף את העגלה, עמוד לידם שלא ירמו אותם". שסיטונאי בדים מכובד ימכור כוסות וכפיות ליד הצרכנייה? את הרעיון לעבוד בבניין קיבל אבי ביתר קלות וללא התלבטות, אולי מפני שעבודת הבניין נחשבה גברית ומאתגרת, אך גם כאן לא הייתה התלבטות ארוכה האם להצטרף אלינו (אם כי בתחילה היסס והתייחס לבסטה שלנו כאל משחק ילדים). עם אבא העסק התרחב בהדרגה, וממכירת כוסות וכפיות הפך לבסטה רצינית יותר למכירת מנורות נפט לתושבי האוהלים, וכן סכו"ם, סירים, מחבתות ושאר כלי בית.

עיראק והפרהוד

(פוגרום)

יהדות בבל הוא שמה המסורתי של הקהילה עתיקת היומין בעיראק (שם נכתב התלמוד הבבלי). לפני כאלפיים ושש מאות שנה, לאחר כיבוש ממלכת יהודה וחורבן בית המקדש הראשון, הוגלו היהודים למסופוטמיה, השתקעו ושגשגו בין נהרות הפרת והחידקל. ארבעים ושבע שנים לאחר שגלו הרשה להם כורש, שליט האימפריה הפרסית, לחזור לארץ ישראל, אך חלק הארי של הקהילה היהודית העדיף להישאר בבבל - מסיבות כלכליות בעיקר - ורק מיעוטה חזר. לאורך ההיסטוריה היו היהודים תלויים ביחסו של השליט המתחלף. הם נהנו בדרך כלל מביטחון ומהערכה, אך יש והוטלו עליהם גזרות וקלון עד לימינו אלו.

1941: הפרהוד

ב־1 באפריל 1941 פרץ בעיראק מרד שבמהלכו תפסה את השלטון קבוצת קציני צבא פרו־נאצים בראשות רשיד עלי אל כילאני. בד בבד עם לחימתם בבריטים התגברה פגיעתם ביהודים. כנופיות חמושות קיבלו סמכויות שיטור שנוצלו לרדיפת היהודים, חלק מהיהודים נאסרו ועונו באשמת ריגול ואיתות למטוסים הבריטיים, כסף רב נסחט מהקהילה, בתי מסחר וחנויות של יהודים הושחתו ונבזזו, ורכושם הופקע. ב־16 במאי 1941 כבשו הבריטים את בצרה, אך העדיפו להתמקם מחוץ לעיר ולא להתערב במתרחש. ב־31 במאי נחתם הסכם שביתת נשק בין הממשלה העיראקית לבין הבריטים, אך כוחות הצבא הבריטיים עדיין חנו במבואות בגדאד.

הפרהוד, הפוגרום, התחולל ביומיים שלאחר החתימה על הסכם הפסקת האש. ימים אחדים לפני הטבח סימנו חניכי תנועת "אל פתוה", שפעלו בהשראת הנוער ההיטלראני, את בתי היהודים בטביעת כף יד בצבע אדום. בבוקר 1 ביוני, חג השבועות תש"א, הותקפה קבוצת יהודים, ובערבו של יום

עזב המון מוסת את אחד המסגדים והחל להשתולל בשכונה מוסלמית. המהומות התפשטו במהרה לרובע היהודי העתיק ולשכונות הסמוכות. ניסיונות היהודים לשחד שוטרים כדי שיגנו עליהם כשלו, והמהומות החמירו. ביום השני נבזזו חנויות ונשרפו, בתי כנסת ניזוקו וספרי תורה חוללו. אך הפורעים לא הסתפקו בכך ונעשו גם מעשי זוועה של ריטוש איברים ואונס. בכמה מהמקרים סיכנו בני עדות דתיות אחרות את חייהם כדי להציל את שכניהם היהודים, אולם מפקד הכוחות הבריטיים שחנו מחוץ לעיר לא אישר לקציניו להיכנס אליה ולהפסיק את הטבח המתחולל ביהודים. לבסוף, שמו כוחות עיראקיים הנאמנים ליורש העצר קץ להתפרעויות.

הפרעות התרחשו ביומיים שבין החתימה על הסכם הפסקת אש לבין כניסת הצבא הבריטי לעיר ב-2 ביוני. ביומיים אלו נרצחו 179 יהודים, 2,118 נפצעו, 282 ילדים היו ליתומים, מספר בני האדם שרכושם נבזז הגיע ל-50,000. הנרצחים נקברו בקבר אחים בבגדאד.

בתקופת הפרהוד הייתי רק בגיל 3, לא זכרתי את המאורעות, אך מאז הפרהוד חיינו בצל הטראומה ותחת הרושם של אווירת הפחד והזהירות שנטעו בנו הורינו. בכ"ט בנובמבר 1947 כשהתקבלה באו"ם ההחלטה על חלוקת ארץ ישראל והחלה מלחמת העצמאות, המתח בין יהודים לערבים הלך וגבה.

כדי לפתח אומץ לאחים הקטנים, נהגו ילדים ערבים לעודד את אחיהם הקטנים להתגרות בילדים גדולים יותר, בסגנון "זה אני, וזה אח שלי". היה להם קל יותר לתרגל את זה על ילדים

יהודים. לסמי ולי היה מסלול רגלי קבוע לבית הספר וחזרה, ואפילו צד קבוע במדרכה. היה זה המסלול היחיד שההורים התירו לנו ללכת בו לבד. פרט למסלול הזה לבית הספר אסור היה לנו ללכת לא ביום ובודאי שלא בלילה לבד.

בוקר אחד בדרכנו לבית הספר מצידו השני של הרחוב, שני ילדים ערבים באותו גיל צעקו "יהוד", "ינעל אבוק", "אבן אלכלב". סמי בן השש התחיל להחזיר להם בהתלהבות באותו המטבע. מיהרתי להשתיק אותו, בכל רגע יכלו להצטרף עוד ילדים ערבים לנקום בנו. חששתי מהתלקחות מדאיגה מאוד, שתתחיל בזריקת אבנים. מה שסמי לא ידע הוא, שלא מחזירים לערבים שמתגרים בך, משום שאתה יהודי. זהו הכלל שידע כל יהודי.

למזלנו חזרנו הביתה בשלום. סיפרתי להורי על חוסר הזהירות של אחי והנושא היה לשיחת היום: כולם התפעלו מהאומץ של הילד הקטן, אך עם זאת העבירו לו מסרים לזהירות המתבקשת, שחייב לדעת כל ילד יהודי קטן מגיל בית הספר. היום, כשאני חושב על כך חיינו "על תנאי", חיינו בתנאי זהירות, כמו ללכת בצמוד לקיה.

כאמור בשנת 1941 הייתי רק בן שלוש כך שאיני זוכר את הפרהוד, אך אני זוכר בהחלט את המתח, הדריכות ואת החרדה שחזרו וצפו בביתנו (כמו בכל הקהילה היהודית בעיראק) עם תחילת מלחמת השחרור והקמת מדינת ישראל.

נדרשנו למשנה זהירות, אך היו לנו שירי מחתרת, שהשאירו גאווה בלב היהודי. בתרגום מילולי השיר אומר כך:

**“שבע מדינות אתם,
מעולם לא שיערתם,
שהיהודים יביסו אותכם!”**

לכל יהודי קראו אז המוסלמים המתגרים “חזקאל” (יחזקאל) - עבורם כל “חזקאל” היה “פחדן מלידה”, מכיוון ש“פחדנים” לא נענו להתגרות שלהם. לא היה מובן להם כיצד קומץ יהודים יכלו לגבור על שבעה צבאות ערב (יהודי בבל רבים קראו לצאצאיהם בשם יחזקאל ע”ש הנביא יחזקאל, תקופת בית ראשון - אשר קבור בכפר צ’פל 100 ק”מ דרומית לבגדאד. יהודי עיראק נהגו לעלות אליו לקבר).

בתקופת המנדט הבריטי נהנו יהודי עיראק מהשפעה פוליטית, ממעמד חברתי גבוה ומשגשוג כלכלי, ורבים היו בעלי הון. משהסתיים המנדט ננקטו צעדים להצרת צעדיהם: פוטרו עשרות פקידי ממשל יהודים ממשרדי הכלכלה והתחבורה, נסגר עיתון בבעלות יהודים, הוגבל מספר התלמידים היהודים בבתי הספר הממשלתיים, והוטלו הגבלות נוספות על החינוך היהודי. כמאה שלושים וחמישה אלף יהודים חיו בעיראק באותה תקופה, ויותר ממחציתם התגוררו, כמונו, בעיר הבירה בגדאד. לאחר ההכרזה על הקמת מדינת ישראל נאסרו ונעצרו בעיראק אלפי יהודים, והתנועה הציונית הוצאה אל מחוץ לחוק. יהודי אשר ביקש לעלות לישראל הסתכן בעונש מוות. הוטלו עלינו הגבלות רבות כמו איסור לעבור ממקום מגורים אחד לאחר בתוך עיראק, או איסור כניסה לבתי ספר ולבתי חולים. עיראק הצטרפה

טעע מהעיתון: "לא תופסק העלייה מעיראק?" על המשמר, 21.1.1951

מפת עיראק. במפה השמאלית - הדמוגרפיה של עיראק. בצפונה בעיקר כורדים, במרכזה סונים ובדרומה שיעים. במלחמת המפרץ כפו בעלות הברית על צדאם חוסיין הגבלות טיסה בצפון ובדרום, כדי למנוע פגיעה בכורדים ובשיעים, אזרחי מדינתו.

ללחימה נגד מדינת ישראל, וגם הייתה המדינה הערבית היחידה שסירבה לחתום על הסכם שביתת נשק בסיום המלחמה. לאחר התבוסה שנחלו שבעת צבאות ערב במלחמת השחרור ל"ציונים", המתח הלך וגבה, חשנו את האנטישמיות על בשרנו. ילדים ערבים הִכּוּ ילדים יהודים ברחוב רק מפני שהם יהודים; "לקחתם מאתנו את פלסטין", הטיחו בנו. ממשלת ישראל ידעה עד כמה קשה מצבנו וחיפשה דרכים להעלות את יהודי עיראק ארצה. השינוי המיוחל הגיע בשנת 1950, אז התירה ממשלת עיראק ליהודים לצאת מהמדינה בתנאי שווותו על אזרחותם, על רכושם ועל זכותם לחזור למדינה בעתיד. זהו ה"תִּצְקִית", דהיינו, שלילת אזרחות מרצון ולצמיתות לכל מי שנרשם לעלייה לארץ ישראל. בספרו מציג שלמה הלל תיאור מרתק של האירועים שהובילו את ממשלת עיראק לרעיון הזה. הלל מספר כי נשלח בשנת 1950 מטעם המוסד במסווה של אמריקני, אחד ממנהליה של חברת תעופה. בזהות מושאלת זו נפגש עם ראש ממשלת עיראק תופיק אל־סווידי בביתו שבבגדאד, והכשיר את הקרקע להעלאת יהודי עיראק. לאחר שהובטחו לו טובות הנאה, דאג ראש הממשלה לחוקק במג'לס, בית המחוקקים של עיראק, חוק שעל פיו יוכלו היהודים לעזוב עם "לאסה פאסה" - כרטיס הלוך ללא זכות לחזור. מאחורי הקלעים קיבל אל־סווידי שוחד, ובקדמת הבמה זכה בהערצת בני עמו שראו בו גיבור ופטריוט, מפני שהצטייר כמי שגירש את היהודים.

אלה מיהודי עיראק שנכוננו לוותר על אזרחותם נדרשו להירשם ולהמתין לתוך לעלות לישראל. בתחילה היה מספר

הנרשמים נמוך, בשל החשש כי מטרת החוק היא לחשוף את הציונים שבהם. אך כעבור זמן קצר, כשהתברר כי מדובר בכוונה אמיתית של הממשל לאפשר להם לעזוב, החלה הרשמה המונית. בשנים 1950 - 1951, העלתה ממשלת ישראל ארצה כמעט את כל יהודי עיראק, כמאה עשרים וחמישה אלף נפש, במטוסים חכורים של חברת תעופה אמריקנית. מבצע העלייה כונה "עזרא ונחמיה", על שמם של שניים ממנהיגי העולים מבבל בימי שיבת ציון, ראשית בית שני. שליחים של הסוכנות היהודית וארגון הג'וינט הכינו אותנו לקראת הטיסה ארצה. את הבית שלנו בבגדאד, הווילה האמיתית שבשכונת היוקרה אלעלויה, נאלצנו למכור במחיר של חמישה-עשר אחוזים מכפי ערכה, הואיל וכל היהודים שנרשמו לעלייה הציעו את בתיהם למכירה בעת ובעונה אחת, והייתה הצפה בהיצע. ברקע רחשו השמועות שממשלת עיראק עומדת להלאים את רכוש היהודים; בהמשך היא אכן עשתה זאת, ומי שלא הספיק למכור את ביתו ואת רכושו נותר חסר כול. אנחנו היינו ברי מזל.

בשנים 1968-1973 סבלו היהודים שנותרו בעיראק מהתנכלויות של שלטון מפלגת הבעת' שמנע מהם חופש תנועה והחרים רכוש. רצח של כחמישים יהודים האיץ את עזיבתם של כאלף מבני הקהילה, והנותרים עזבו לאחר מלחמת המפרץ ב־1991 ובתום מלחמת עיראק בשנת 2003. על פי נתוני הסוכנות היהודית מספר היהודים שנותרו, נכון לשנת 2000, עמד על כשבעה איש בלבד.

בקיבוץ ובעיר

נובמבר 1951 מצא אותנו עדיין באוהל שבמעברת סקיה א', והמציאות הפכה לעתים לסיוט. בלילות, כשמחוץ לאוהל התחוללה סערה, חזרו המחזות הראשונים על עצמם - האוהל הרטוב והקר היה מתמוטט עלינו ומכסה אותנו, או שיריעות הצד היו מתנפנפות ברוח. נובמבר הביא עמו גשמים ובוץ, וחברי הקיבוצים התגייסו לקחת אותנו, הילדים, ולטפל בנו עד שתחלוף עונת הדלף והקור. אחותי איידה בת השבע נשארה עם ההורים. היא הייתה צעירה מכדי להיפרד מהם לכמה חודשים. אבא המשיך במכירת כלי בית ליד הצרכנייה.

נובמבר 1951: גבעת ברנר

ילדי המעברה פוזרו בין הקיבוצים השונים. הקבוצה שלי ושל אחי, שמנתה עשרים ילדים, נשלחה לקיבוץ גבעת ברנר. קיבלנו חדרים, בגדים ושלוש ארוחות ביום, תפריט שלא יכולנו לחלום עליו במעברה. זכור לי שהסתכסכתי עם אחד הילדים שהסתבר שהיו לו קרובי משפחה, שיחד היוו קבוצה מגובשת בתוך הקבוצה הכללית. חזית מאוחדת של אחים ובני דודים היא כוח, גם אם גילם הממוצע אחת־עשרה. שאר הילדים נצמדו אליהם והתארגנו נגדי, ורק סמי נותר לצדי. היינו מתקוטטים ומתכתשים אִתם. הם חיפשו אותנו וניסו לתפוס אחד מאתנו לבה, כי אל שנינו ביחד היה מסוכן להתקרב. בבגדאד, כשהיינו נוסעים בבוקר לבית הספר, הייתי אחראי לקנות לסמי ולי את כרטיס הנסיעה באוטובוס. בתור הבכור שמרתי על אחי ודאגתי לו בדרך לבית הספר ובחזרה, אבל כשנקלעתי לקטטה עם ילדים אחרים והתחלנו להחליף מהלומות, תמיד קראתי לסמי (אחי היה באותה תקופה בן 10 ואני בן 13) שנינו היינו באותו גובה ונראינו בני אותו גיל. באחד הביקורים של הורינו בקיבוץ, הם הביאו לנו

כדור. מאז, ביקשו כולם את קרבתנו, היו לנו לחברים והיריבות נשכחה כלא הייתה. תרמה לכך גם העובדה שכל קבוצת ילדי המעברה יחד היו מעין עוף מוזר בנוף של בעלי הבית, חברי הקיבוץ הותיקים וילדיהם, שלא כולם היו אנשי חזון.

לאחר שהתמקמנו, חולקנו לכיתות הלימוד של בני הקיבוץ, הצמידו לנו מדריכים, ולימדו אותנו לשיר בעברית את "עגלה עם סוסה בשדה תרוץ" ושירים אחרים. זכורה לי המדריכה ואם הבית, חוה, שדיברה במבטא אמריקני וביקשה ממני שאלמד אותה את השיר שזמזמתי כל הזמן. כמובן שלא זמזמתי את המנגינה של "עגלה עם סוסה", אלא את "יא עואזל פאלפלו" של הזמר המפורסם בכל ארצות ערב, פריד אל אטרש: "מא אלי ואולתילו, יא עואזל פאלפלו...". לימים, בשנות השישים והשבעים, אימצה שלישיית "הגשש החיזור" את השיר בתכנית הבידור הראשונה שלהם.

כילדים לא ידענו קיבוץ מהו, היות שבעיראק לא שמענו על המושג. יום אחד טיילו כמה מילדי המעברה בשבילי הקיבוץ וראו כיתות לימוד פתוחות, עפרונות ומחקים על השולחנות, ואין משגיח או טוען לבעלות. הם נכנסו פנימה ואספו עפרונות ומחקים, אחר כך קראו לנו לבוא, ילדים נוספים הצטרפו אליהם ולקחו גם הם כלי כתיבה מהכיתות. אני לא הסכמתי ללכת אִתם, הייתי בוגר מהם בגילי ובשל מהם לתפוס מה נכון ומה לא. למחרת, העמידה אותנו המדריכה חוה בשורה ואמרה בקול תקיף: "מישהו לקח מחקים ועפרונות מאחת הכיתות ואני רוצה לדעת מי מכם עשה זאת". אף אחד לא הודה. היא עברה מאחד

לשני וכשעברה לידי הצביעה עליי ואמרה בפסקנות: "אתה!", הייתי היחידי שסמקו פניו. התביישתי בשם כולנו, הקיבוץ מארח אותנו וכך אנו גומלים לו ועושים בלגן?! חוה אמרה בנחרצות: "פניך האדומות הסגירו אותך, אהרון, אתה לקחת". בדיעבד, אני נזכר בחבריי בני העשר עד שתים-עשרה, אני מבין וסולח להם ולחווה על החוויה המשפילה. נראה שתמיד קיבלתי על עצמי את האחריות גם למעשי האחרים בסביבתי הקרובה.

אביב 1952: שכונת שבזי

בשבילנו, הילדים, היוו הימים בגבעת ברנר תפנית חיובית, שכן עברנו משכונת אוהלים במעברה לשכונת אח"מים בקיבוץ. החיסרון היחיד, שכולנו חשנו בו היטב, היו הגעגועים להורים. כל אחד מאתנו אומץ על ידי משפחה מחברי הקיבוץ: היינו מבקרים בחדרם בערב, משחקים עם ילדי המשפחה הקרובים לגילנו, ולאחר מכן חוזרים לחדרים שלנו בבית הילדים, כמו בני הקיבוץ. כמעט כמוהם. עם בוא האביב של שנת 1952, הוחזרנו להורים. לשמחתנו, אחי ואני לא חזרנו למעברה, אלא הצטרפנו להורים ולאחותנו שעברו לדירת שני חדרים ברחוב הבעל שם

1952, סמי ואני (מימין) ליד הבית בשכונת שבזי (נווה צדק היום).

טוב בשכונת שבזי שבדרום תל אביב (כיום נווה צדק), דירה שרכשו ההורים בדמי מפתח בעזרת כספנו שהגיע מחו"ל. גרנו חמש נפשות בדירת שני חדרים, בקומה השנייה של הבניין, אבל השירותים, המשותפים לכלל הדיירים, היו למטה בחצר, והמקלחת - בתוך גיגית קטנה, במטבח הקטן. לא רחוק משם היה ביה"ס אליאנס (כיום סוזן דלל).

הייתי בן שלוש־עשרה וחצי. אז לא נהגו לערוך מסיבות בר מצווה, ובכל זאת הזמינו הוריי רב שילמד אותי להניח תפילין. לארוע הגיעו שלושה שכנים. לדת ולמסורת לא נשמר מקום משמעותי בחיינו, אבי לא ביקר בבית הכנסת אלא ביום כיפור, אז היה אחד מחבריו מושך אותו אִתו. הוריו של אבי ואחיו היו דתיים־מסורתיים, אך גרו בעיר אחרת בעיראק ובארץ נשלחו למעברת באר-שבע כך שלא הושפענו מאורחות חייהם. אביה של אמי נפטר לפני שנולדתי, וסבתי טובה, כשמה כן היא, גרה לידנו בבגדאד. היא הייתה אדם הומני, מלאת חֶכְמָה וחמלה, טיפלה בי ופינקה אותי, עד שבמחצית שנות הארבעים, כשהייתי כבן שבע, נסעה לדודים ששהו בלבנון ומשם המשיכה לנוי יורק, להתאחד עם בניה ובנותיה. חשתי עצב גדול כשסבתי טובה, שהייתה קרובה אליי מאמי, עקרה ועזבה אותנו. הדודים שלי יחזקאל, פהמי ואָדִי, והדודות צלחה ושמיחה, בניהם ונכדיהם, כולם היגרו מעיראק לארצות הברית בשנות השלושים והארבעים של המאה הקודמת. אולי בזכות טיפולה האימהי והמסור של סבתא טובה בשנות חיי הראשונות (בתקופה הקצרה שגרה אתנו) מצאתי בתוכי בבגרותי את

הכוחות לזנק, ליצור ולהאמין בכוחותיי, ועל כך אני מוקיר לה תודה, יהי זכרה ברוך.

כאמור, בעת שהותנו בקיבוץ המשיך אבא למכור כלי בית ליד הצרכנייה, אך כאשר עברנו לגור בתל אביב הוא נאלץ למצוא מקור פרנסה אחר. קרוב משפחה שביקר בביתנו סיפר על משלח היד החדש שאימץ לעצמו - מכירת שלגונים על שפת הים. שני זוגות האופניים שקיבלנו מארצות הברית במשלוח מהדודה שמיחה, עתידים היו לשרת אותנו במימוש הרעיון העסקי הבא, וממילא כבר שימשו לנו ככלי תחבורה לכל דבר: זוג אופניים לאבא, והזוג השני לסמי ולי. לא כל מבוגר החזיק אז ברשותו אופניים, והתברר כי הם נכס שאפשר לרתום אותו להפקת רווחים. הצמדנו לאופניים ארגזים ובתוכם הארטיקים שרכשנו ממפעל השלגונים, ו... קדימה לשפת הים בסופי השבוע, ולאזורים המאוכלסים בצפיפות בימות החול.

גרנו בתל אביב כשנתיים. ההורים רשמו אותנו, את אחי ואותי, לבית הספר היסודי "עלייה א" שברחוב לבנדה. במשך השבוע למדנו, ובסופי השבוע הצטרפנו מיזמתנו לאבא ועזרנו בפרנסת המשפחה: "ארטיק לימון, חלב, שוקולד...". הייתי נער צנום מאוד ונראיתי צעיר בהרבה מכפי גילי, ומבחינת המדדים של בית הספר עדיין לא ידעתי עברית על בוריה. לאחר שבחנו אותי החליטו שברמת ידיעותיי אני מתאים לכיתה ה'. גם בימי בית הספר בעיראק הייתי תלמיד מופנם, לא מרוכז בנעשה בכיתה, והראש תמיד מרחף במקום אחר. ממה שאנו לומדים כיום מכנים זאת "הפרעת קשב וריכוז", אך בזמני כמוכן שלא

ידעו לאבחן זאת, וגם לא הכירו מושגים כמו "דיסלקציה" או "היפראקטיביות".

ד"ר אילנית אלבו-שחורי, פסיכולוגית קלינית ומאבחנת לקויות למידה, מכירה אותי באופן אישי ולדבריה: "שבעים אחוז מהילדים הלוקים בהפרעת קשב וריכוז נושאים אותה עמם גם לגיל ההתבגרות ולבגרותם, דהיינו זו הפרעה כרונית. ייתכן שאהרון ענה ועדיין עונה על הקריטריונים של ה"הפרעה". מובן ששיעורים מונוטוניים בבית הספר אינם מעודדים ערנות, ורבים התלמידים והסטודנטים שהציור והשרבוט מסייעים להם במהלך השיעור "להתעורר" ולהקשיב בזמנית למורה. אצל אהרון היווה התחום הגרפי הרבה מעבר ל"קשקוש" - הוא הפך לכלי ביטוי ולמנוף משמעותי בהמשך הדרך היצירתית שלו, וממנו התפתחה יָמאותו העסקית. יש להניח שחווה תסכול רב בבית הספר, שם לא זיהו את היכולות המיוחדות שלו והתייחסו אליו כאל חסר יכולת. גם אם אכן מדובר בהפרעת קשב, אזי במקרה זה היא אתגרה ומאתגרת אדם נבון מאוד, חדור מוטיבציה ושאיפות להיות בעל השפעה. מבוגרים רבים עם הפרעות קשב וריכוז מתגלים כאנשים בעלי יכולות ייחודיות; הם מלאי אנרגיה, מתלהבים בקלות, יודעים לאלתר ולפתור בעיות, ולכן גם מתפקדים היטב במצבי משבר. צורת הפעילות השונה של המוח כפי שמתקיימת אצל אנשים אלה מעניקה להם יתרון הישרדותי בעולם העסקים, ולכן ההגדרה "הפרעה" אינה מדויקת. אהרון היטיב לתעל מצב זה כשבחר, כמו אנשים רבים "מסוגו", עיסוק שדורש קשב מפוצל בין ערוצים רבים בזמנית, יצירתיות, יָמאות, יכולת לחשוב אחרת

ולצאת מתוך התבנית השגורה, וכושר התמודדות עם מצבים משתנים. ידוע כי ערנותם של אנשים עם הפרעת קשב לקויה, והחתירה לגיוון באמצעות החיפוש אחר אתגרים ופרויקטים חדשים מעוררים אותה. לא בכדי לא מעט אנשי עסקים ומנהלים מצליחים לוקים בהפרעת קשב וריכוז".

אם כן, אני נמצא בחברה טובה. חוות דעת נוספת ששמעתי ממומחה בתחום, שהלוקים בהפרעת קשב וריכוז חיים בקונפליקט תמידי, מצד אחד לא נכנסים לפרטים ומצד שני שואפים לשלמות. התופעה של חוסר הקשבה וריכוז גרמה לי ועדיין גורמת לי לא מעט אי נעימות. עד היום אני יכול לעלות במעלית עם מישהו שאני אמור להכיר ולזכור אותו, והוא משתומם למה אני לא מתיחס אליו (וגם נעלב). הנה סיפור של אי נעימות בילדותי שלא יישכח לעולם.

בוקר אחד בארץ הולדתי עיראק, בגיל 10, איחרתי בבוקר במספר דקות לבית הספר, וכפי שהיה נהוג המאחרים היו עומדים ליד חדר המורים. המורה או המנהל היו עוברים עם המקל הפרטי שלהם ליד כל תלמיד שאיחה, התלמיד היה פותח את הידיים בהכנעה וחוטף מספר מלקות על הידיים, בדרך כלל ארבע מלקות, שתיים בכל יד. באותו יום חורפי סגריר וחטפתי יחד עם עוד שני המאחרים את המנהל "שהגיעה" לי. בסיום הלימודים הגעתי הביתה ושם המתין לי המורה פרטי, אל תשאלו מדוע מורה פרטי, כי "מרחף" כמוני לא ידע להכין אפילו את השיעורים לבד ולא טרח לרשום את שיעורי הבית. המורה

הפרטי ביקש שאפתח את הספרים כדי לעבור על מה שלמדנו, הוא כבר סימן לעצמו בספר לאן הגענו בשיעור הקודם, ואני פתחתי את הספר הראשון לבקשתו. אולם ראשי היה במקום אחר, נזכרתי במלקות שחטפתי בבוקר מהמורה בבית הספר, ואז פלטתי בשקט, "איזה מורה מטומטם".

המורה הפרטי לא היה מטומטם, אולם ידע שהוא המורה היחיד שנמצא איתי באותו רגע בחדר. לשמע צעקותיו של המורה הגיעו ההורים וגם האורחים שהיו בבית. אף אחד לא האמין לי שלא התכוונתי למורה שיושב לידי אלא למורה של הבוקר. התחננתי שיאמינו לי אך ללא הועיל. מה שהיה אחר כך נשאר לדימיונכם.

בשל קשיי הריכוז שמלווים אותי עד היום הצלחתי לקרוא ספרים בודדים. בין אלה שהצלחתי לקרוא ולסיים ישנם כאלה שהשפיעו על חיי. האחד "תמיד בריא" של ד"ר ג'קסון, ספר ממנו למדתי על חשיבות הירקות והפירות לבריאותנו. השני דייל קרנגי, שהשפעתו היתה גדולה על התפתחותי האישית והעסקית, שם הספר "איך לרכוש ידידים והשפעה בחברה". קראתי גם את ספרו של לי איאקוקה, שהיה מנהל בכיר בחברת פורד ופוטר בעקבות חילוקי דעות ועבר לחברת קרייזלר שעמדה בפני פשיטת רגל. התרשמתי מדבקתו חסרת הפשרות במטרה ומהסיבות שהניעו אותו לעשייה, שהביאה את קרייזלר לנסיקה משמעותית.

ספר נוסף שקיבלתי במתנה בימים אלה, ושסיימתי לקרוא, הנו ספר נחמד וקליל, ששמו "אולי תקשיבי?" שנכתב על

ידי עופר סעד, בנושא הפרעת קשב וריכוז והמיועד לילדים ולהוריהם.

שנתיים לאחר עלייתנו ארצה בשנת 1953, בהיותי בן חמש־עשרה - גילם של תלמידי כיתה י', לא היה לי מושג מה אעשה כשאהיה גדול, ושובצתי לכיתה ו'. שפירא, המורה המחנך שהערכת עד מאוה, השתמש בפתגם שהטביע בי חותם - "אין דבר העומד בפני הרצון". למעלה מיובל שנים חלפו מאז וכמעט את כל מה שלמדתי בבית הספר שכחתי, אך את הפתגם הזה לעולם לא אשכח. הוא שינה את חיי. הייתי תלמיד בינוני ומטה, כזה שיושב משועמם בשיעורים, שמתקשה להתרכז ולעקוב אחר הנאמר בכיתה, חולם ומצייר אותיות. אהבתי לשרטט את האותיות, צורתן ריתקה אותי, בייחוד האל"ף התנ"כית הסריפית שתגים קטנים מעטרים את קצותיה, שיש בה שילוב של קווים ישרים ומעוגלים. המורה ראה במה אני עסוק ולכן הטיל עליי לכתוב את הפתגם הידוע על דף בריסטול. שרטטתי את האותיות בגדול וזו הייתה הכרזה הראשונה שהכנתי בחיי, "אין דבר העומד בפני הרצון". אַמרת שפר נוספת שלימד המורה שפירא ומוסר השכל בצדה, הפעם בנושא גבורה, נחרתה אף היא בזיכרוני: "גיבורים אינם מתגלים במרדף אחר האויב, עת ידנו על העליונה - גיבורים מתגלים בנסיגה מפני האויב, בעת מצוקה".

ניו יורק בפרדס כץ

בשנת 1954, לאחר כשנתיים בתל אביב, הצליחו הוריי לחסוך כסף ולרכוש בית פרטי ברחוב ביאליק 21 בשכונת פרדס כץ שבבני ברק. השכונה הוקמה בשנת 1950 ובימיה הראשונים נחשבה לשכונת יוקרה בזכות השטחים הפתוחים והפרדסים שבסביבותיה. בשנות ה-60 וה-70 הייתה פרדס כץ שכונה של בתים פרטיים צמודי קרקע שבנו ותיקי הארץ, ואת חלקם רכשו העולים החדשים שהגיעו עם כסף.

שנת 1954

אוכלוסיית השכנים בפרדס כץ הייתה מגוונת, בין היתר: אשכנזים, יוצאי עיראק כמונו, וגם צברים ילידי הארץ. המשך ילדותנו עברה שם בנעימים בין משחקי כדור עם ילדי השכונה לבין פעולות בתנועות הנוער. בניגוד לחיים בעיראק, שם החדירו בנו הורינו כללי זהירות מפני התנכלויות והגבילו אותנו, כאן, בארץ, הרגשתי שאני אדם חופשי ומאושר. שם נאסר עלינו לצאת ולשחק מחוץ לבית עם ילדים בשכונה, ואילו כאן חשנו ביטחון שלא יאונה לנו כל רע. כשגרנו בשכונת שבזי התחלתי לשחק כדורגל בקבוצת הנערים של הפועל תל אביב במגרש באסה (כיום בלומפילד). המעבר לפרדס כץ לא הרתיע אותי, והמשכתי לרכב מדי שבת על האופניים עד יפו וחזרה, ואחרי המשחק או האימון באמצע השבוע, בחזרה הביתה מרחק של כ-10 ק"מ בכל כיוון. כשהגיע אחי לגיל שלוש־עשרה הוא נשלח ללמוד בקיבוץ כפר הנשיא כילד חוץ, אחותי הקטנה ואני נשארנו עם ההורים. עברנו לבית החדש שנבנה על שטח של חצי דונם, בפרדס כץ.

המטבח היה גדול ומבין חדרי המגורים המרווחים הקצו הוריי חדר אחד לפיתוח עסק חדש - חנות בגדים וכלי בית. בהמשך סופחו חלקים נוספים מהבית לטובת העסק ונכנסנו גם לתחום הרהיטים: מכרנו ארונות, מיטות וספות לתושבי האזור ולתושבי מעברת פרדס כץ הסמוכה. המעברה הוקמה בשנות החמישים, וברבות הימים הפכה מעברת פרדס כץ לשכונה שרוב תושביה עולים חדשים ואנשים קשי יום. לחנות שלנו העניקו הוריי את השם "כל-בו ניו יורק", בהשראת עיר מגוריהם של הדודים משפחת פרץ, אחיה ואחיותיה של אמי בארץ הדוד סם, ואולי כמעין שאיפה לבאות.

1956: גיוס ל"גולני"

בשנת 1954 סיימתי כיתה ח' בבית הספר הממלכתי בבני ברק. בסוף שנת הלימודים, בגיל שבע-עשרה, הוחלט שאמשיך את לימודיי בבית הספר לפקידות "אלפא" שברחוב בלפור בתל אביב. לפי תפיסת העולם שעליה חונכתי, פקיד היה מקצוע מכובד. אלא שעוד בטרם סיימתי את שנת הלימודים בבית הספר "אלפא", קיבלתי צו גיוס. שקלתי ארבעים ושבעה קילוגרם בלבד, משקל גבולי לשירות קרבי באותה תקופה. בהגיעי לבקו"ם

אני בסיום הטירונות בגולני.

(בסיס קליטה ומיון), זימנו אותי לריאיון עם סמלת ת"ש (תנאי שירות) ששאלה: "האם תוכל לעמוד במשימות הפיזיות של חייל ביחידה קרבית?" תשובתי הגברית לסמלת היפה וכחולת העיניים הייתה חיובית. כיום אני משועשע כשאני נזכר, 47 ק"ג, אבל "גבר-גבר". כך הגעתי לגדוד 13 בחטיבת "גולני". לבני הדור שלי, במיוחד לבני העולים, לא היה מושג לאן מגייסים אותנו, לא ידענו אפילו מה זה ג'ובניק קל"ב (קרוב לבית), ומהי יחידה קרבית. בניגוד למה שידוע היום כל נער בגיל גיוס, לנו היה חסר מידע בסיסי ביותר. היום הצעירים שומעים ולומדים על כל יחידות צה"ל ויכולים לשאוב מידע מהאינטרנט, ורובם ודאי מגבשים דעה כבר בתיכון, הרבה לפני שהם מתחילים.

בתום חמש השנים הראשונות שלי בארץ הרגשתי שקשיי הקליטה מאחוריי, ושלא נותרו בי שריטות או צלקות מיוחדות. הוקסמתי מארץ החופש ואהבתי אותה, והגעתי לצבא לאחר תקופה חשובה של נעורים בתחושה טובה של בית. גם בצה"ל הייתי עד למיזוג גלויות: חיילים ילידי פרס, טורקיה, מרוקו, ואני - מעיראק. האימונים בגדוד 13 היו מאומצים ביותר, אבל ראיתי בהם אתגה הייתי הצנום מכולם וגובהי בקושי מטר ושישים סנטימטרים, עם אמביציה להחזיק מעמד גם כשהחזקים נכשלים ונופלים במסעות המפרכים. מגמה זו אימצתי גם בהמשך הדרך. המסעות לא שברו את רוחי, אולם גופי לא עמד במעמסה. חגור מלא, כולל שמיכות, שכמייה וחצי אוהל נוסף על נשק ותחמושת, כל אלה שקלו כמעט כמוני. בעקבות ניתוח "הרניה", לאחר מחצית השירות הועברתי מ"גולני" לחיל החימוש.

מאחר שתמיד התרשמתי מעבודות צבע ומכחול, זכורה לי סיסמה צבאית אחת שהייתה רשומה על קיר במחנה: "האדם הקטן, כשהוא עובד בכוח הרצון, נעשה לכוח בלתי מנוצח". הסיסמה הזאת התיישבה עם הפתגם שהנחיל לי המורה הנערץ שפירא, והייתה לה השפעה מאגית עליי, היא ממש רדפה אותי. משהו בתוכי ביקש להגשים את הרעיון עם כח רצון להיות בלתי מנוצח!

באותם ימים הייתה תקופת שירות החובה שנתיים וחצי, ועם סיומה השתחררתי. כעת הייתי כמו כל אחד, חייל משוחרר שמחפש פרנסה. "עכשיו אתה צריך ללמוד מקצוע", אמרו לי. עם ותק של שמונה שנים בארץ, הבנתי שפקידות היא לא מקצוע ממשי, קל וחומר שהשכלתי עממית בלבד. החלטתי לעזור להוריי בחנות, ב"כליבו ניו יורק". איזה שעמום, איזה סבל! לא יכולתי להתמיד בזה לאורך זמן. אבי כעס שלא קיפלתי היטב את החולצות בטרם החזרתי אותן למדף, ואני בייאושי עמדתי שם, מאחורי הדלפק, וחשבתי: אני אפילו לא שווה בשביל למכור בחנות. אז מה בכלל אני שווה? רק לחלום ולקשקש אותיות? עלה בדעתי ללמוד לצייר שלטים. לא חשבתי להיות צייר אמן, משום שאני אדם מעשי. גם לא חשתי בדחף לצייר רק לשם האמנות, אלא לצייר כדי לשעוט קדימה, להיפתח לתחום חדש... אעשה מזה עסק עצמאי, אמרתי לעצמי, אכבוש את העולם, או לפחות אכבוש בו דרך ייחודית משלי. באותן שנים נחשב מקצוע צייר השלטים פרנסה טובה, עסקים חדשים רבים נפתחו, ובעידן שקדם לספרי הטלפונים (טלפונים

הותקנו אז למתי מעט) - כולם רצו לפרסם את מוצריהם ואת שירותיהם לקהל הרחב. צייר שלטים נזקק לכישורי מסחר וגם ליכולות של מעצב ושל צייר, הואיל והשלטים צוירו בעבודת יד בעזרת מברשות ומכחולים. הצבעים היו צבעי שמן שאת חלקם יצרו ציירי השלטים בעצמם, משמן פשתן ומפיגמנטים שקנו בתפזורת.

התחלתי לעבור מצייר שלטים אחד בתל אביב למשנהו וביקשתי לעבוד כמתלמה. הייתה לי כוונה ברורה ללמוד את שיטות העבודה ואת סודות המקצוע. אחר כך אדע להסתדר, חשבת. מי שיודע למכור ארטיקים, סברס ותאנים, ידע למכור שלטים. צייר השלטים הראשון שהגעתי אליו דחה אותי מאחר שהייתי חסר ניסיון, השני אמר שלא כדאי לו להעסיק אותי כמתלמד כי אני חייל משוחרר. הוא העדיף מתלמד בן ארבע עשרה או חמש עשרה, לשלם לו שלוש לירות בלבד ליום, במקום חמש או שש לירות שנהגו לשלם לעובד בוגר מתחיל לא מקצועי. באותה תקופה לא היו לימודי תיכון בגדר חינוך חובה, ולכן העדיפו המעסיקים להכשיר נערים כמתלמדים, ולחסוך בתשלומי המשכורות. השבתי ללא היסוס שאף שסיימתי צבא אני מוכן לעבוד תמורת שלוש לירות ביום, שכן נער מתלמד, וכך התקבלתי.

סודות המקצוע

התחלתי לעבוד. תפקידי היה בעיקר להתבונן בפועלים הותיקים וללמוד מהם את מלאכת ציור השלטים. כמו כן הוטל עליי לנקות מברשות ומכחולים, לחתוך פחים, ולהשליט סדר וניקיון בבית המלאכה. התפקיד התאים לי מאוד וגם המחמאות: "גם כשאתה מטאטא, אתה מטאטא מכל הלב", אמר לי הבוס... אך כעבור שבועיים, עם מושג מסוים לגבי מהו מקצוע ציור השלטים מהתבוננות בלבד, החלטתי לשדרג את השכר שלי ועברתי לְצַיֵּר שלטים אחר. התקבלתי לעבודה בבית מלאכה לציור שלטים בשם "תג", ברחוב בן יהודה בתל אביב. אז היה זה אחד מבתי המלאכה הגדולים לציור שלטים ושכרי נקבע על חמש לירות, העלאה של כשישים אחוז. מכובד! החזקתי מעמד כשלושה חודשים עד שהתחלתי להשתעמם; הטילו עליי לחבר מסגרות עץ לפח או לטאטא את הרצפה, ועדיין לא ציירתי אף לא שלט אחד. הזמן הממוצע להשתלמות של שוליית צייר שלטים היה בין שלוש לארבע שנים, אבל לי הספיקה ההתבוננות בעובדים כדי ללמוד את סודות המקצוע.

בגיל עשרים ואחת, כשמאחוריי ניסיון של שלושה חודשים וחצי כשוליה, החלטתי שתפסתי את רזי המקצוע ושאני יכול לצייר שלטים בעצמי. תמה תקופת חיי כשכיר, ומכאן ואילך הייתי אדון לעצמי. מצויד בדחף לעסקים ובניצוץ של סוחר שירשתי מאבא ומאימא, גמרתי אומר בלבי כי בתוך עשר שנים אהיה צייר השלטים מספר אחת באזור גוש דן. בסופו של דבר,

הספיקו לי חמש שנים להשיג את המטרה ולגשת לכיבוש היעד
הבא.

על השלט המקצועי הראשון עבדתי שלושה ימים, מבוקר
עד לילה. התוצאה הייתה יפה מאוד, הייתי מרוצה וקבעתי
אותו מעל לחנות של הוריי בפרדס כץ. "כליבו ניו־יורק", הכריז
השלט. כך התחיל הכול.

רוזי המקצוע

והמסקה מוכן!

פנטה

פנטה

The advertisement is a rectangular sign with a dark background. On the left, there is a vibrant illustration of a glass filled with orange juice, topped with a slice of orange. The word 'פנטה' (Fanta) is written in its characteristic stylized font at the bottom of the glass. To the right of the glass, the Hebrew phrase 'והמסקה מוכן!' is written in white, bold letters. Further to the right, the word 'פנטה' is displayed in a large, bold, yellow font with a red outline. The entire sign is mounted on a structure, and the background shows a blurred outdoor setting with a fence and trees.

עצמאות בצריף הסנדלרים

התחלתי לצייר שלטים במרפסת בית הוריי בפרדס כץ. זו הייתה תקופת בנייה מואצת בארץ וקיבלתי מספר הזמנות מקבלנים בסביבה לצייר שלטים בסגנון "דירות מפוארות בנות 2, 2.5, 3 חדרים למכירה". הצגתי את השלט "כל-בו ניו-יורק" ללקוחות פוטנציאליים כדוגמה למה שאני יודע לעשות. יום אחד נכנסתי לסנדלריה ברחוב ז'בוטינסקי 140 בבני ברק כדי לתקן את נעליי הקרועות. בזמן שהמתנתי תינה הסנדלר את צרותיו באוזניי וסיפר לי שרכש את זכויות הצריף ל'סנדלריה' בדמי מפתח בשש מאות לירות, וכמה הוא רוצה לעזוב את המקום ולהיפטר ממחויבותו. בדמי מפתח נרכשות זכויות מסוימות בנכס במחיר נמוך, הרוכש מקבל חזקה על הנכס וממשיך לשלם דמי שכירות נמוכים במיוחד.

סקרתי את צריף העץ בעיניי. רוחבו היה כמטר ושמונים, אורכו כשלושה מטרים, כלומר בקושי חמישה מטרים רבועים, מידות של חצי חדר. גובהו כשני מטרים - בהרמת יד יכולתי לגעת בתקרתו, וקירות העץ היו על סף ריקבון. לגביי, כמי שעבד

עד אז בחצר הבית, נראה הצריף כממלכה. יהיה לי בית מלאכה משלי, חשבתי. כהרף עין, עוד בטרם גמר לתקן את הנעליים, הודעתי לו שאני שוכר את המקום.

ביקשתי הלוואה מההורים ורכשתי את צריף הסנדלרים הקטן בדמי מפתח. בתוך חודש יצא הסנדלר מהצריף ואני נכנסתי. ארגנתי את הצריף הקטן שישמש לי בית מלאכה לכל דבר. לקיר אחד הצמדתי לוחות פח מצד אחד ואל צדו האחר הצמדתי שולחן שרטוט מתקפל, כך שיהיה אפשר להכין מסגרות ולצבוע את הפחים בלי להיתקל בשולחן. את מוטות העץ המשמשים מסגרת לשלטים השחלתי בתוך מתקן שנצמד לתקרת הצריף, ואילו בצדדים קרוב לתקרה התקנתי מעין מדף שקוף עשוי מרשת לולים ועליו הנחתי את השרטוטים המגולגלים. במבט אחד למעלה יכולתי לאתר במהירות כל שרטוט שנזקקתי לו. הקפדתי שכל פריט יהיה נגיש ונשלף ושכל פעולה תתבצע בקלות ובמהירות. השקיפות סייעה ותמכה במעשיות וביעילות שדגלתי בהן. על לוח הפח הראשון שרטטתי את המילה שלטים באותיות גדולות ואת המילה "עבודי" באותיות קטנות. שמי היה פחות חשוב בשלב זה, חשוב יותר שהנוסעים ברחוב ז'בוטינסקי ידעו שכאן מכינים שלטים. רחוב ז'בוטינסקי מחבר את הערים תל אביב, רמת גן, בני ברק ופתח תקווה, וגם היום הוא ציר תנועה מרכזי חשוב בגוש דן.

עד היום שבו מצאתי עצמי עומד בצריף הקטן, בממלכה הקטנה שלי, לא הצלחתי ממש בשום תחום בחיי ולא גיליתי עניין בדבר, פרט לחלומות בהקיץ. לא התמקדתי בחלום אחד,

בשאיפה אחת. יתרה מזאת, לא הכרתי את עצמי ולא היה לי מושג באיזו מידה אוכל לממש חלומות. מעתה עתיד הכול להשתנות.

הבנתי שלא כל הלקוחות יכולים להגיע אליי לצריף, לכן קניתי אופניים וקבעתי עליהם ארגז צבעים ומכחולים. גמאתי קילומטרים, הגעתי לאזורים שנפתחו בהם חנויות חדשות, ושאלתי את בעלי העסקים אם הם רוצים שאצייר בעבורם שלט לחלון. תשובות שליליות רק העצימו את הרצון להצליח וגרמו לי להתעקש עוד יותר, לנסות שוב ושוב. על חלון ראווה באטליז ציירתי תרנגול, במספרה ציירתי ראש של בחורה עם שער ארוך, והכנתי שלטי פח "כאן בונים" בעבור קבלנים. את השלטים מייצרים בדרך כלל מלוחות פח דקים; בראשית דרכי, כדי לחסוך את דמי ההובלה, הייתי קונה את הפחים בתל אביב, נוסע באוטובוס ומביא אותם לצריף כשהם מגולגלים. את מוטות העץ החתוכים, שקניתי לפי מידות ממחסן עצים ברמת גן, הנחתי על הכתף והחזקתי ביד אחת, כשהיד השנייה מכוונת את כידון האופניים.

שחזור צריף הסנדלרים.

תחילת שנות ה-60, ליד הצריף ברחו זיבוטנסקי, עם בן דודי צבח פרץ משמאל.

1960: הוד מעלתו הלקוח

בחודשים הראשונים היו הרווחים נמוכים משכרו החודשי של צייר שלטים שכיה אבי הסביר לי שזו רק ההתחלה ושהיא קשה כמו כל ההתחלות, ועל כן איני צריך להתפתות למודעות הדרושים שקרצו לי בעיתונים היומיים, למשל זו של חברת אל-על שהציעה שכר גבוה לציירי שלטים מקצועיים. שמעתי לעצתו של אבי והמשכתי לבצע כל שלט במסירות ובדייקנות ללא פשרות. שמעי עבר מפה לאוזן ולקוחות החלו פונים אליי - קבלנים, בעלי עסקים קטנים ומנהלי מפעלי תעשייה באזור בני ברק ופתח תקווה. עד מהרה למדתי שציור השלט או כישורו של הצייר שמצייר את השלט אינם חשובים כל כך כמו השירות והעמידה בזמנים. תהליכי ייצור השלט דומים זה לזה, אולם הבידול הוא בטיב השירות. כשנשאלתי מספר שנים מאוחר יותר בראיון לעיתון "לאשה" (18.10.1971), מה סוד ההצלחה שלך? עניתי "הוד מעלתו הלקוח", ולא בציניות. התכוונתי לזה וידעתי שזו הגישה שתוביל אותי למקום שאליו אני שואף להגיע. כל היום התרוצצתי ובלילות ציירתי את השלטים, עבדתי סביב השעון, לא פעם בלי הפסקת אוכל או מנוחה. לילה-לילה עד חצות התקנתי את השלטים שהזמינו לקוחותיי, קדחתי בקרקע בעצמי, הצבתי צינורות, והתקנתי עליהם את השלטים. רציתי לבצע שלטים רבים ככל האפשר בזמן הקצר ביותר, ובלי התערבותו של הלקוח. שלא ירוץ אליי, שלא יצטרך לנדנד, להפך: אני רצתי אליו, הסברתי, הצעתי, דייקתי, חייכתי, ואף פעם לא

"סידרתי" איש. מילה זו מילה וזמן הוא זמן. מניעת עיכובים, אספקת העבודה ללקוח בזמן שהובטח ואם אפשר אפילו קודם - זה העיקר.

בכל שכונת פרדס כץ עבר רק קו טלפון אחד פרט לבנקים, ומכשיר הטלפון היחיד הוצב במעדנייה הממוקמת כשלושים מטר מהצריף שלי. בעלי המעדנייה גבו שלושים אנגרות בעד שיחה יוצאת. כדי לחזק את התקשורת ביני לבין לקוחותי, הצעתי לבעלי המעדנייה לירה תמורת כל שיחה נכנסת שתתקבל בעבורי, ושיבואו לקרוא לי כדי לקבלה. הייתי נמרץ מאוד; אם מישהו התקשר רצתי אליו, פשוט יצאתי לדרך ללא שהיות. כשהיו לי כמה לקוחות שהייתי צריך להגיע אליהם, נהגתי לרשום את כתובותיהם על פי המרחק שלהם ממני, ובעזרת מפה קבעתי למי אגיע ראשון, למי שני וכן הלאה. ככל שהתרבו הפניות דרשתי מעצמי הקפדה בתכנון, כדי לא לבזבז חלילה זמן יקר.

עבדתי קשה מאוד באותן שנים ראשונות, עשיתי לילות כימים והעסק גדל. כעבור זמן קצר כבר העסקתי מתלמד ואליו הצטרף אחר כך עובד נוסף. בהדרגה הבנתי שמוטב שאעסיק אנשי מקצוע בוגרים ומומחים לצורך ציור שלטים, כדי שאוכל להפנות את מרצי לדברים החשובים: השגת לקוחות וניהול העסק. ידעתי כי כדי להגיע לביצוע האיכותי במינימום זמן למקסימום שלטים יש להחליט ולקבוע מי עושה מה, וכיצד. עשר שנים מאוחר יותר אֶפְתַּח מודעות לגבי המושג "מבנה ארגוני" ואלמד כל מה שמשתמע ממנו, אולם באותה עת כל

שראיתי בעיני רוחי היה מכונה משומנת שראשית פעולתה בהשגת הלקוחות וסיומה במסירת עוד ועוד שלטים במועד שנקבע ללקוחות מרוצים.

כעבור זמן־מה שכרתי עובד ובהמשך עוד עובה, עד לשלב שבו העסקתי את העובדים הראשונים. לא לגמרי האמנתי שאצליח; ואילו עתה, כמעסיק, חשתי את הביטחון ביכולותיי. אני בדרך הנכונה, אמרתי לעצמי. עדיין לא שיערתי כמה רחוק אגיע וכמה מהר.

בתחילת שנות השישים, צייר שלטים שהעסיק כשלושה עד ארבעה אנשים נחשב בית מלאכה גדול לייצור שלטים. לי לא הייתה כל כוונה להסתפק בכך. כשגיליתי שאני מוכשר מבחינה ארגונית - ובעיקר יעיל יותר מכל עמיתי למקצוע - לא פחדתי להתפתח, להעז ולנסות דרכים ושיטות חדשות. העליות והירידות בכמות ההזמנות לא שיבשו את תכניותי; העסקתי יותר ויותר פועלים ואני עצמי התמקדתי בהשגת לקוחות: פניתי אליהם שוב ושוב, דאגתי לשמור עמם על קשר רציף, עד שלבסוף שמעתי אני מהם. התברכתי והצלחתי בכל אשר שלחתי בו ידי. הבנתי ששיווק ומכירות הוא החלק החשוב בכל עסק, חוד החנית.

אציין את שמותיהם של שני אנשים מקסימים שעבדו אתי בתחילת הדרך: אברהם שמש הגיע אלי כנער מתלמד מקסים ולימים הפך למנהל עבודה חרוץ ומוכשר ובהמשך פנה להיות עצמאי. ומתי סופר, איש מקצוע ואדם חביב ומיוחד, דרכינו נפרדו לאחר מספר שנים בגלל תפיסת עולם שונה (עוד אז קינן

בי הרעיון של קבלני משנה בחממה - יחידת רווח) והצטערתי על כך. שני האנשים שהם חלק מהנוסטלגיה החיובית של תחילת דרכי.

כשהגיע תורי לקבל קו טלפון בצריף שלי, היה זה יום חג בעבורי. הייתי מאושר - עוד מטרה הושגה. באותה תקופה חיכו אנשים בין חמש לעשר שנים להתקנת קו טלפון. מיד התחלתי לתכנן את היום שבו יעבור מפעל חיי למקום מרווח יותר, התכניות השאפתניות גובו במעשים, הדפסתי כרטיסי ביקור, הזמנתי עטים, פנקסים, מחזיקי מפתחות ולוחות שנה שהמילים "שלטים עבודי" מודפסות עליהם, עם מספר הטלפון. את כתובתי לא ציינתי, כדי שיהיה ברור שאליי לא צריכים לטרוח ולבוא. "חייג ונגיע אליך!" כך דרשתי שייכתב על הכרטיסים ועל מוצרי קידום המכירות שחילקתי בין לקוחות פוטנציאליים.

רזי הפיתוח, פשט את המסובך

עד היום אני זוכר את תוכנו של אחד השלטים שייצרתי לבקשתו של מנהל עבודה במפעל שלגונים בבת ים, "אל תסבך את הפשוט - פשט את המסובך". השלט הוצב באולם הייצור. תהליכי העבודה בענף השילוט, שלמדתי כמתלמד, היו ארוכים ומרובי שלבים. על שלט באורך שניים-שלושה מטרים היינו עובדים במשך כשלושה ימים בכמה שלבים. היום, בשיטת הדפוס הדיגיטלי, תארך הפקת שלט כזה שלוש עד חמש דקות, תלוי במהירות מכונת הדפוס ובאיכותה. המכחול מתהפך בקברו והמחשב מת מצחוק, אולם באותן שנים איש לא חלם על מכונה דיגיטלית או על פלוטֶר (בעברית תוויין). ובכל זאת, תמיד האמנתי שכל הליך ושיטה ניתנים לקיצור ולשדרוג, צריך רק למצוא את הדרך לפשט ולייעל אותם. בטרם החל השיגעון הפרטי שלי לפתח ולהקים מבנה ארגוני יעיל ופרקטי למפעל שלי, הייתי עסוק במציאת שיטה קצרה יותר לציור שלטים, לקצר תהליכים בשלבי הייצור.

ציור שלטים

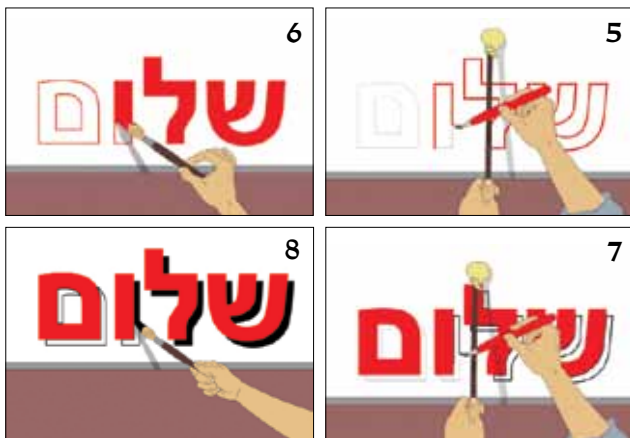
באותה תקופה, עבדו ציירי שלטים לפי שיטות מסורתיות בנות מאות בשנים שמקורן באירופה. ואלה היו השלבים:

1. חיבור מסגרת עץ לפח וצביעתו בצבע הרקע בהתאם להזמנה.

2. שרטוט השלט על נייר שקוף. שלב זה מבצעים רק אנשי מקצוע ותיקים, מומחים בשרטוט אותיות בכל מיני סגנונות בעברית ובאנגלית. הם למעשה היו ה"מהנדסים", המתכננים והמעצבים של השלט על פי צורכי הלקוח, ושכרם היה גבוה במיוחד, בהתאם לרמת כישוריהם. אנשי מקצוע מעולים היו קשים להשגה ועבדו אצל כל המרבה במחיה.

3. רישום בעיפרון של קווי המתאר בצדו השני של הנייר השקוף, כדי שאפשר יהיה להעביר לגוף השלט את השרטוט שהכין ה"מהנדס" המעצב.

4. העברת השרטוט מהנייר אל הפח.

5. שרטוט מסגרת קונטור מסביב לאותיות במכחול דק טבול בצבע, בקווים חדים ונקיים, על ידי בעל מקצוע מיומן שצבר כמה שנות ניסיון בענף ציור השלטים (ציור 5).
6. מילוי האותיות בצבע במכחול או במברשת רחבה (ציור 6).
7. אם לאותיות יש צל או מסגרת צבעונית (זאת רק לאחר שהצבע שמילא את האותיות מתייבש). מתחילים שוב בשרטוט מסגרת קונטור עם מכחול בצבע המתאים (ציור 7).
8. מילוי הצל במברשת רחבה. (ציור 8).

מסתבר שעד לאותה תקופה כך ציירו שלטים בכל העולם וכך לימדו את בני דורי לצייר שלטים. גם בדורות שקדמו למדו ולימדו באותה שיטה לצייר שלטים.

אכן, תהליך ארוך רב שלבים, שהיה צריך לחשוב כיצד לפשט אותו. בשירות המילואים נתקלתי בארגזי תחמושת שהודפסו עליהם מילים בעזרת שבלונות פח בשיטת ההתזה. התוצאה מושגת אמנם בתוך כמה שניות, חשבתי, אבל היא אינה מתאימה לצורכי לקוחותי מפני שהאותיות אינן חדות והצבע זולג לצדדים. חייבת להיות שיטה דומה שתוצאותיה יהיו אותיות חדות ונקיות כפי שנדרש משלט יפה ומקצועי.

שיטת דפוס המשי שהייתה קיימת זה שנים ומשמשת עד היום, מיועדת וכדאית לכמות גדולה של שלטים זהים ולא לשלט בודה, משום שהיא מצריכה השקעה, הכנות רבות ויצירת שבלונות מקצועיות לכל צבע בנפרד לפני ההדפסה עצמה.

בהשראת השיטות הצבאיות שלא התאימו לצרכי, הבנתי שאני לא הראשון ששומע, חושב או מנסה שבלונה שאפשר להדפיס איתה שלט. השאלה הייתה איך אפשר להגיע עם שבלונות לאיכות מסחרית עם קו נקי וחד של אותיות כך שלא ניתן יהיה להבחין בשלט שצוייר במכחולים או בשבלונה.

לשם כך הפכתי את בית המלאכה יחד עם העבודה השוטפת למעין מעבדה למציאת התשובה. לאחר מספר חודשים מצאנו את הנייר המתאים שקוי השבלונה שלו סופגים את הצבע המיותר מבלי לכלכל את השלט, את הספוג המתאים לטפיחות על השבלונה ואת הצבע המתאים שלא בורח מתחת לשבלונה,

עובד בחברת עבודי מדפיס אותיות (אחרי חיתוך השבלונה) בשיטת הטופ שפיתחנו.

ולא פחות חשובה המיומנות הנרכשת של העבודה (טפיחות קלות עם מעט צבע ולאחר מכן בזהירות להשלמות).

בהדרגה התחלנו בבצוע חלק מהשלטים בשיטת הטוף ותוך חצי שנה כל השלטים יוצרו ע"י שבלונות בדרך הקצרה וכך תיעשנו את ייצור השלטים.

ככל שיצרנו יותר שלטים בשיטה החדשה, חסכנו זמן יקר והתייעלנו משמעותית. איכות העבודה בשיטה החדשה הלכה והשתפרה עד שכל השלטים יוצרו בשיטה החדשה והמקוצרת

שהמצאנו. קראנו לה בשם שמזכיר את צליל טפיחת הספוג על הפח, "טופ".

קיצור תהליך הייצור בכמה שלבים העניק לי באותה תקופה יתרון על פני המתחרים שלי. אותם שלטים בוצעו במחצית הזמן, הרווחים גדלו, ויכולתי להעסיק בייצור השלטים אנשים מקצועיים פחות בענף השילוט.

ועדיין, היה אפשר לקצר ולייעל. הכנת שלטים התבססה על שבלונות. העובדים היו חותכים ידנית את האותיות מנייר מניחים אותן על הפח וצובעים עם ספוג בשיטת ה"טופ".

לאחר כמה שנים עלה בדעתי לחקות את דפוס הֶבְלֵט, שבו יש תבניות נפרדות לכל אות. נוכל לעשות זאת גם אצלנו, חשבתי, נזמין שטנצים לאותיות ונכין מהם סדרות של שבלונות נייר לכל האותיות בכל הגדלים. השקעתי אפוא בייצור שטנצים ממתכת שבאמצעותם נחתכו שבלונות של אותיות נייר מוכנות מראש. העובדים קיבלו את כל השבלונות של אותיות האלפבית בכל הגדלים, חתוכות ומוכנות להדפסה, ישר ל"טופ", בלי שנדרשו לשרטט אותן ולחתוך ידנית. מכאן ואילך יכלו גם עובדים פשוטים ולא מקצועיים לקחת אותיות, לצרפן למילים ולמשפטים ולייצר שלטים, ואילו עבודת המומחים ששכרם גבוה הופנתה לתחומי יצירה מתוחכמים יותר. חסכתי כסף רב באותה תקופה, אותם עובדים ותיקים ומקצועיים, "המהנדסים" של השלט, השתכרו פי שלוש מעובד מהשורה ועברו מבית מלאכה אחד לבית מלאכה שני, כשהם מציעים את מומחיותם לכל המרבה במחיר. לפעמים קשה היה להשיג אותם. אולם אני

הגעתי לשלב שהם הפכו לפחות חיוניים, והייצור עבד כמו מכונה משומנת. מטבע הדברים, עם הזמן נלמדה השיטה אצל המתחרים, עד שכל ציירי השלטים בארץ אימצו אותה ועברו לעבוד ב"טופ".

1964: התבססות המותג

חמש שנים מיום ששכרתי את המקום כבר לא היה מקום בצריף הצפוף, על אף שניצלנו כל סנטימטר. רכשתי דירת שני חדרים בבית סמוך לצריף ושם עבדו בנוחיות חלק מאנשי המקצוע שהעסקתי. בניתי שולחנות עבודה גדולים יותר והכשרתי את המקום לעובדים נוספים, העסק הלך והתפתח, ושמי כבר הלך לפניי. לא רציתי להישאר בעל עסק שמייצר שלטים, אלא חלמתי להתפתח לתעשיית שלטים, לכן רשמתי את המפעל כחברה בע"מ בשם "תעשיית שלטים עבודי בע"מ", והמוח קדח רעיונות. בינתיים החלפתי את האופניים במכונית פורד זעירה, הורדתי את השלט שהכנתי לעצמי בתחילת דרכי ותליתי שלט חדש: "שלטים עבודי", שכל האותיות בו באותו גודל. בחלוף חמש־עשרה שנים כבר התנוססה על השלט מילה אחת בלבד: "עבודי", אכן הפכתי את השם לשם ג'נרי לענף השילוט ולא היה אחד שלא ידע באיזה עסק מדובר. במשך השנים נבנה השם

עבודי כמותג, אמרת "עבודי" - אמרת שלטים. לא הכסף היה הגורם הראשי שדרבן אותי לדהור קדימה, לעשות ולהצליח, אלא העצמה וההשפעה שצברתי בהדרגה. הייתי צעיר ומאחר שתמיד הייתי צנום לא שידרתי כוח, עד כדי כך שבגיל עשרים וחמש עדיין היו לקוחות ששאלו "איפה אבא שלך? כי אנחנו רוצים להזמין שלט". השלטים סימלו בעיניי נוכחות וכוח, ובאמצעותם התפתחתי, צברתי ניסיון, ידע וביטחון עצמי.